

DET "BE-GRÆNSEDE SYNSFELT" OG "DIE WENDE"

Perspektiver på forskningen i arbejderbevægelsens historie

Af Rudolf Ardelt

Rudolf Ardelt er professor i nyere historie med speciel vægt på arbejderhistorie ved universitet i Linz; han holdt dette foredrag ved den 30. Linzer-konference i 1994. Flere af jubilæumskonferencens oplæg er trykt i *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung* 1/1995 s. 17-55.

Ardelts bidrag (s. 49-55) diskuterer arbejderhistoriens funktion, dens udvikling i de sidste 30 år og dens fremtid. Efter omvæltningerne i Østeuropa - men lige så meget pga. forskningsretningens interne problemer - må der udvikles en ny forståelse af arbejderhistoriens muligheder.

Alene den omstændighed, at arbejderbevægelsens historikere igennem de sidste 30 år har mødtes på internationalt plan, er grund nok til at overveje, hvilken stilling og hvilke perspektiver forskningen i arbejderhistorien og arbejderbevægelsens historie har. Men vi må heller ikke overse, at der i løbet af disse 30 år - og i særlig grad i de seneste år - er sket dramatiske ændringer i den videnskabelige måde at arbejde med og betragte arbejderbevægelsens historie på. Der er for det første sket forandringer i industrisamfundenes sociale struktur, som har fået mange til at forkynde, at arbejderklassen var ved at forsvinde i det mindste i den første verden, for det andet er der de dramatiske ændringer i det tidligere Sovjetimperium - ligesom man absolut heller ikke må glemme, at den vesteuropæiske, demokratiske socialisme, socialdemokratierne, har mistet meget af sin kulturelle hegemoniske kraft i forhold til 70erne. Dette er rammebetingelserne for forskningen i arbejderbevægelsens historie, som får mange — især yngre historikere - til at spørge, om ikke dette forskningsområde efterhånden er blevet forældet.

Nu kan man sige, at den historiske forskning i "arbejdere" - deres levevis, deres organisationer og så videre — sikkert ikke er mere afsluttet, end den historiske forskning i så mange andre emner, som ikke længere regnes for umiddelbart relevante i samfundsmæssig betydning. Men når man distancerer sig fra og argumenterer mod udforskningen af arbejderbevægelsens historie, sådan som vi for tiden oplever det, så drejer det sig jo om mere end blot en afstandstagen fra et tilfældigt emneområde indenfor historievidenskaben, ligesom det, da man indledte udforskningen af arbejderbevægelsens historie, drejede sig om mere end blot afdækning af bestemte markeds- og forskningslakerer.

Det kan sikkert hævdes, at forskningen i arbejderbevægelsen inden for historievidenskaben, ja i alle samfundsvidenskaberne i 60erne og 70erne fortjente at blive betragtet som et alternativt videnskabeligt paradigme - selvom

der naturligvis også inden for dette forskningsfelt kan findes eksempler på forskning, der er helt i overensstemmelse med den traditionelle historicisme. For mange af os, der studerede i 60'erne var det et krav, at man skulle mestre en analyse og fortolkning af de samfundsmæssige realiteter, såvel som af den samfundsmæssige strukturforandrings historiske gang, i overensstemmelse med den *historiske materialisme*, som simpelthen var et analytisk og teoretisk værktøj, der var den positivistiske samfundsvidenskab overlegent.

Især for de af os, der dengang var *venstreorienterede* unge, udgjorde forskning i arbejderbevægelsens historie på en vis måde hele potentielt i en videnskab, som i overensstemmelse med den franske "Annales"-skole - totalité de l'homme - placerede den menneskelige væren i fokus. Forskning i arbejderbevægelsens historie indebar et brud med og en afstandtagen fra den snæverhed og bornethed, der karakteriserede den daværende akademiske videnskabelighed. Men jeg må også tilstå, at jeg i dag ofte fornemmer, at netop dette perspektiv er gået tabt, og at der er fare for, at folk, når de hører betegnelsen "arbejderbevægelsens historie", netop forbinder dette med det modsatte, nemlig *en indsnævring af synsfeltet*.

At beskæftige sig med arbejderbevægelsens historie var at beskæftige sig med det moderne samfunds historie, hed det sig dengang - hvilket var berettiget, fordi vi så at sige havde udnævnt *arbejderklassen* og dens bevægelse til at være historiens fremadrettede subjekt, som vi i højeste grad identificerede os med.

Hertil kom at denne proces, der omfattede arbejderklassens og arbejderbevægelsens facetterede og brede teoretiske selvforståelse, jo ikke blot stimulerede os i vores eget arbejde, ikke blot gjorde vores synsfelt bredere, men også på mange måder blev retningsgivende for vores politiske bevidsthed - hvem af os har ikke ført lidenskabelige diskussioner med marxismens kirkefædre og -mødre? - der så at sige personificerede håbets princip, det store alternativ, den omfattende utilpassethed i et samfund bestående af veltilpassede.

Arbejderbevægelsens historie var desuden i særlig grad knyttet til den konkrete historiske sammenhæng, der bestod i et langt mere vidtrækkende samfundsmæssigt og kulturelt opbrud såvel i øst som i vest, i nord som i syd.

Jeg understreger netop disse karakteristika ved forskningen i arbejderbevægelsens historie så meget, fordi jeg tror, at det præcis er her, man finder de problemer, som i dag får os til at spørge efter perspektiverne i forskningen i arbejderbevægelsens historie.

Vi skal gøre os klart, at vi faktisk er nødt til at tale om en krise i paradigmet "Arbejderbevægelsens Historie" henholdsvis "Arbejderhistorien", vi skal gøre os klart, hvorfor der for netop 30 år siden her i Linz opstod en sådan fascination af ITH eller måske af Ludwig-Boltzmann-Instituttet for Arbejderbevægelsens historie under ledelse af Karl Stadler, mens vi i dag slet og ret må konstatere, at den unge generation ikke føler, at emnet har den mindste tiltrækningskraft eller udstråling.

Det værste ville i denne situation være at grave sig ned i en betonbunker forbeholdt for veteraner - spørgsmålet er så, om og i hvilken form forskningen i arbejderbevægelsens historie med dens kvalitative særegenhed igen kan gøres til et relevant emne i vor tids videnskabelige diskurs. Men dette kræver utvivlsomt, at vi er villige til at kaste et kritisk blik på vore egne begrænsninger, at spørge om vi dog ikke har sat os lidt for bekvemt til rette i de magelige lænestole, der tilhører den historiske materialismes kirkefædre - for så vidt som vi i det hele taget stadig kan betegne os selv som troende og ikke for længst har affundet os med vores professions og vores akademiske værdigheds flegmatiske gangart og slet ikke stiller spørgsmål længere.

Tidspunktet for en sådan statusopgørelse er efter min mening absolut velvalgt - idet der jo ingen emotionelle incitament er findes til at tro, at vi står umiddelbart overfor socialismens tidsalder. Netop efter den store omvæltning kan vi tillade os at kaste et nøgternt og ædrueligt blik på situationen.

Provokationen: Arbejderbevægelsens histories "indsnævrede synsfelt"

Tillad mig derfor en provokation. Jeg vil påstå, at vi faktisk ikke længere er i besiddelse af et bredt syn, men at forskningen i arbejderbevægelsens historie ofte netop udmærker sig ved en snæver synsvinkel, som mere hindrer end fremmer den kritiske analyse af den samfundsmæssige realitet.

Alene den kendsgerning, at der for eksempel allerede i slutningen af 70'erne med stor styrke blev stillet krav om, at forskningen i arbejderbevægelsens historie skulle udvides, så den kom til at omfatte en forskning i arbejderhistorie, viser, at der var tale om en utilfredshed med den herskende opfattelse allerede på et relativt tidligt stadium og om et første afgørende brud i selvforståelsen. På samme måde viser for eksempel anvendelsen af udtrykket *Samfundshistorie* i den vesttyske historievitenskaber og diskussionerne om de moderniseringsteoretiske perspektiver tydeligt den svækkelse af arbejderbevægelsens histories krav på retten til en given position, og at den nu kun får tildelt en begrænset plads indenfor samfundshistorien.

Begge forestillinger - såvel arbejderhistorie som samfundshistorie - pegede og peger på centrale problemfelter for forskning i arbejderbevægelsens historie.

På den ene side kræver arbejderhistorien, at man rent faktisk beskæftiger sig med denne vor ombejlede genstands historie, det vil sige, at man beskæftiger sig med arbejdernes virkelighed - de arbejdere, der således pludselig bliver et forskningsobjekt på en måde, der kan sammenlignes med en stamme af vilde, der er blevet gjort til genstand for etno-historisk forskning, da man havde erkendt, at de hverken kunne ses som "masserne" - så at sige en størrelse, som man kunne lade ude af betragtning, eller som den noksom bekendte "manden på gaden" - men derimod om *fremmede væsener*. Den historieskrivning, der handler om hverdagskultur, proletarisk levevis, arbejderkultur - mikrohistorien med sine forsøg på at sikre de historiske bevisers beståen, "Oral

History" inklusive - fremkaldte fra dette tidspunkt og fremefter en væsentlig udvikling. Ganske vist må det indvendes, at de udfordringer, som ligger i paradigmet Arbejderbevægelsens Historie, kun i begrænset omfang blev klaret. Denne mikrohistorisk orienterede forskning risikerer jo at fortabe sig i et utal af lokal-, regional- og virksomhedshistoriske studier, i en omhyggelig arbejder-folkloristisk rekonstruktion af historiske virkelighedssegmenter, hvorved forbindelsen tilbage til de makrohistoriske problemstillinger helt går tabt.

Meningen var jo netop, at man ved at tage afsæt i disse mikrohistoriske udgangspunkter kunne og skulle modvirke den fatale tendens til at opfatte arbejderklasse og arbejderbevægelse som et simpelt, usammensat, relativt homogent samfundsmæssigt fænomen. Hertil kom at dette mikrohistoriske udgangspunkt - som selvfølgelig skulle underkastes de nødvendige sammenligninger og aggregeringer - kunne og skulle bidrage til, at arbejderklassen såvel som arbejderbevægelsen blev synlige som de yderst komplekse størrelser de er, og som omfattede yderst heterogene samfundsmæssige fænomener.

Det er netop ud fra disse mikrohistoriske udgangspunkter, at den enkle opfattelse af arbejderklassens udvikling og konstituering i det kapitalistiske samfund kan forstås på en differentieret måde. På samme måde gøres også forestillingen om arbejderbevægelsen differentieret: det vil sige, vi må en gang for alle lægge afstand til en forestilling om, at der fandtes noget, der hed arbejderbevægelsen, og at den stadigvæk findes. Hvis man endelig skal sige noget, så kan vi højst påstå, at der på samme måde som for andre sociale bevægelser har eksisteret en mangfoldighed af arbejderbevægelser og historiske bølger i dannelsen af arbejderbevægelserne, og dermed mener jeg arbejderbevægelser i flertalsform også i hvert enkelt land. Derfor bør vi knytte udforskningen af de sociale bevægelsernes organisatoriske udformninger på arbejdernes område sammen med den generelle forskning i sociale bevægelser, og vi bør klart skelne mel-

lem denne forskning på den ene side og det problem, der hedder integrationen af disse bevægelser, der hører hjemme i basis, i store organisationer, så som partier og fagforbund, på den anden. Det ville også indebære den fordel, at man f.eks. ved studier af organisationernes historie i langt højere grad kunne koncentrere sig om de organisatoriske integrationsproblemer, om 'corporate identity' og om styringsmulighederne, med andre ord de vertikale relationer mellem de forskellige organisationsniveauer.

Så ville det omsider også være forbi med de efterhånden ulidelige undersøgelser af partiledere og disses mere eller mindre kløgtige eller mislykkede teori og praksis fra Kautsky, Bebel, Lenin og Otto Bauer til Bruno Kreisky, Olof Palme og Willy Brandt, hvor studiet af deres taler og skrifter har erstattet den langt mere krævende analyse af de store organisationer, deres strukturer, de forandringer, de har undergået, og de samfundsændringer, de har medført.

En kobling mellem mikro- og makrohistorien, når det gælder de store organisationers historie ville imidlertid også betyde, at *brud- og konfliktfelterne indenfor disse organisationer* træder tydeligere frem uden at det så betyder, at vi omgående bringer dem i miskredit som afvigelser fra homogenitetsnormen. Men hertil kommer, at vi må være indstillet på at akceptere *arbejderbevægelserne* som *arbejdernes reelle bevægelser* og ikke opfatte arbejderbevægelsen som underkastet den disciplin, der karakteriserer en militær enhed i klassekampen.

Men netop den etno-historisk orienterede arbejderforskning har også gjort opmærksom på de kulturelle brud- og konfliktzoner mellem *de proletariske kulturformer* og *de kulturelle fremtrædelsesformer*, som netop udmærker stororganisationernes politiske eliter og som man måske noget dristigt langt snarere kunne betegne som former for *borgerlig modkultur*. Det vil sige, at vi løber ind i problemet med *kolonialisering af den proletariske hverdagskultur* - i denne sammenhæng skal jeg blot henvise til den af anarkisterne fremførte

kritik, som i alt for høj grad er blevet overset af de dominerende retninger indenfor forskningen i arbejderbevægelsens historie. Det hænder også alt for ofte, at vi går let hen over spørgsmålet om, hvilke interesser, drømme, forventninger til tilværelsen og hvilken mentalitet man finder blandt *arbejderne*, hvilke biografiske udviklingslinier, der karakteriserer dem - det falder os kun alt for let at benytte os af den stereotype forestilling om den heroiske *klassebevidste*, hvis ikke ligefrem *revolutionære arbejder* - hvilket gør det så vanskeligt for os for eksempel at forklare den tiltrækningskraft, som det nationalsocialistiske regime havde på brede kredse i arbejderbefolkningen eller den fascination, som populisternes udøver på dem.

Og nu hvor vi taler om disse spændings-, konflikt- og brudzoner, når vi taler om *kulturelle omformninger* og integrationsprocesser, bliver vi vel i denne sammenhæng også nødt til at beskæftige os med problematikken vedrørende *dannelsen af hegemonistrukturer*: netop de konflikter, der foregår mellem organisationer, viser tydeligt, at det ikke alene drejer sig om konflikter *vedrørende den rette vej*, men også, og i særdeleshed, om *hegemonikonflikter*. *Arbejderbevægelsen* er ikke en samfundsmæssig zone, som er blottet for magtstrukturer og således fri for hegemoni, beherskelse, overvindelse, udelukkelse og marginalisering. Og på samme måde som vi har klandret den generelle historieskrivning for at skrive de herskendes historie, må også vi tage til efterretning, at vi i alt for høj grad har ligget under for den fare, der består i at reducere *arbejderbevægelsens historie* til en historie om de *hegemoniske grupper* og stadig gør det.

Den anden udfordring, der bl.a. kommer til udtryk i den stærkt moderniseringsteoretisk orienterede opfattelse af *samfundshistorien* sigter måske endnu stærkere mod en central kerne i paradigmet *arbejderbevægelsens historie*. Det er vigtigt at stille spørgsmålet om, hvorvidt vi stadigvæk er fanget i en forestilling om de samfundsmæssige strukturer, hvori man på den ene side opfatter den *industrielle* produktion som det centrale element i ud-

formningen af det moderne samfund og på den anden side - som et heraf afledt resultat - ser konflikten mellem *kapital* og *lønarbejde* som det centrale. For arbejderbevægelsens historie har dette betydet, at blikket først og fremmest har kunnet rettes snævert mod navnlig *industriarbejderen*, at primært *arbejdskonflikter* samt *socialkonflikter* (i snæver betydning) fik højeste prioritet, og at den samfundsmæssigt væsentligste konfliktzone lå mellem *bourgeoisiet* og *arbejderklassen* med sine kernetropper indenfor industriarbejdernes rækker.

Det er netop fra moderniseringsteoretisk side, at man fremfører den indvending herimod, at industrialiseringens samfundsmæssige forandring omfatter meget mere end blot overgangen til industriel produktion, idet det i virkeligheden drejer sig om en langt mere vidtgående forandring af strukturerne i den samfundsmæssige produktion, en forandring som især er karakteriseret ved en ekstensiv såvel som intensiv udvidelse af omsætningsprocesserne inden for rammerne af den samfundsmæssige reproduktion. Det er næppe noget tilfælde, at både historikere og samfundsvidenskabelige forskere netop i de seneste år i stadigt stigende omfang har beskæftiget sig med problemet vedrørende dannelsen af *store* socio-tekniske strukturer, at de problemer, der knytter sig til samfundsmæssig processtyring samt kontrollen med de samfundsmæssige omsætningsprocesser, har tiltrukket sig speciel interesse, at systemteoretiske overvejelser, som oprindeligt var blevet udviklet på det teknologiske område, i stadig stigende grad har fundet anvendelse i analysen af samfundsfænomener.

Vi kan end ikke ane, hvilke konsekvenser overvejelser af denne karakter vil få for forskningen i arbejderhistorien. Imidlertid er det tydeligt, at indfaldsvinklen vil ændre sig - for pludselig er bestemte grupper af arbejdstagere blevet specielt vigtige, grupper der ikke beskæftiger sig med selve produktionen, men derimod *arbejder* i den tertiære sektor, en sektor som vi jo også kender fra den marxiske teori under betegnelsen "overbygningen".

Men også set fra en anden indfaldsvinkel fortjener dette koncept, der navnlig beskæftiger sig med *styringsproblemer*, vor interesse — vi bliver nødt til at spørge os selv, om vores billede af det *manuelle arbejde* overhovedet passer, om vi ikke i alt for høj grad overser det *åndelige*, det vil sige de *intelligente* elementer af arbejdet, når vi taler om den manuelle arbejder og praktisk taget kun opfatter denne som et appendiks til en maskine, et appendiks som langsomt vil blive erstattet af maskinen. For hvis vi nemlig inddrager dette *intelligente* element, kan vi ikke gå ud fra, at "lønarbejde" som *industrielt arbejde* i stadigt stigende grad vil blive substitueret af maskiner, men må forvente at netop det *industrielle* moment, den komplicerede *processtyringskomponent*, der ikke så nemt kan erstattes af maskiner, fortsat vil bestå. Men det betyder så også, at de typiske strukturer, som vi har slået sammen i betegnelsen *arbejder* ganske vist delvist opløses på en drastisk synlig måde, men at en ganske væsentlig del af eller dimension i *industrielt arbejde* hidtil slet ikke har fundet plads i vores bevidsthed.

Men også fra et andet synspunkt har moderniseringsforskningen vist sig at være relevant: den baserer sig jo på en antagelse om, at der sker en fortætning af omsætningsstrukturerne såvel territorielt - og det uden at der tages hensyn til landegrænser - samtidig med at den også intensiveres i dybden, således at den trænger dybere ned i samfundet. Det indebærer imidlertid også, at det ikke er nok at undersøge de nationale udviklinger, men at vi er nødt til fra starten at se det industrielle system som et transnationalt system, der samtidig - men med varierende intensitet - kommer til at omfatte stadig flere sider af vores dagligliv, af vores hverdagskultur.

Der indgår forskellige magtfaktorer i udformningen af disse forbindelsesnet og strukturer i omsætningsrelationerne og den samfundsmæssige interaktion og "kapital", "økonomi" og "bourgeois" er blot nogle af disse faktorer. Uden for dette område har man hidtil navnlig udformet de "statslige" institutioner som de klassiske redskaber til "kontrol"

med og styring af disse strukturer - de internationale eller de overnationale strukturer er i eksisterer højt i embryonisk form. Arbejderbevægelsen har i allerhøjeste grad erkendt, at problematikken om "styringen af den samfundsmæssige reproduktion" er et af de centrale emner og har kunne man hævde - reageret med et rationaliseringskoncept af speciel karakter - i og med at man i sine programmer har givet princippet om internationalisering og princippet om socialisering en så central placering. Men - og det netop i lyset af "die Wende" i Østeuropa i de senere år — måske skal vi også stille os selv spørgsmålet om, hvorvidt vi i dag ikke ligeledes må forholde os kritisk til "Det moderne projekt" for disse store europæiske arbejderorganisationer: og det gælder såvel forestillingen om centraliseringen af styringen af den samfundsmæssige

reproduktion som den for mig at se så typisk oversete tertiære sektor, det vil sige, den sektor, hvor der omsættes informationer, varer og så videre.

Jeg har her kun i al korthed forsøgt at fremlægge nogle første spirende idéer for Dem - men jeg mener, at vi egentlig ikke har nogen grund til at mene, at der i fremtiden ikke skulle være nogen opgave for os. Faktisk mener jeg, at vi på mange måder står ved begyndelsen til en ny periode i en udforskning af arbejdernes historie og af det samfund, de levede og lever i.

Oversættelse:Lena Fluger

Rudolf Ardelt
Universitätsprofessor Dr.
Universität Linz, Institut für Neuere Geschichte
A - 40 40 Linz